

TERE VADÉN

Miten voi tuhlata, jos energia loppuu?

Allan Stoekl, *Bataille's Peak. Energy, Religion and Postsustainability*.
University of Minnesota Press, Minneapolis 2007. 247 s.

Penn State -yliopiston kirjallisuuden ja ranskan kielen professori Allan Stoekl, joka on aiemmin kunnostautunut muun muassa englannintamalla valikoiman Bataillen tärkeimpiä surrealistisia tekstejä nimellä *Visions of Excess* (University of Minnesota Press, 1985), koettaa kirjassaan jotakin ensivaikutelmalta mahdotonta. Tarkoituksena on yhdistää näkemys fossiilisten polttoaineiden vääjämättömästä lopusta Bataillen teoriaan energian väistämättömästä ylimäärästä. Bataille uskoi, että kaikki niin kutsuttu hyödyllinen työ ja käyttökelpoinen energia (homogeeninen energia) sisältää tai tuottaa ylellisen ja käyttökelvottoman energiaylijäämän (heterogeeninen energia), jota ei voida käyttää vaan ainoastaan tuhlata, hukata, hävittää, polttaa. Bataille käänsi darwinistisen kolikon. Sen sijaan, että elämä perustuisi kilpailulle rajallisista resursseista, on sen pohjana liika energia, jota ensin auringosta ryöppyää joka suuntaan, sitten kasveilta jää eläimille, eläimiltä toisilleen ja niin edelleen. Rajattu talous, joka perustuu ajatukselle energian homogeenisuudesta, tasalaatuisuudesta, joutuu aina tahattomasti pulaan ylijäämän kanssa.

Tässä Bataille näkee porvarillisuuden ja utilitarismin ongelman. Kun keskitytään hyödyllisyyteen ja käyttökelpoisuuteen, resurssien järkevään käyttöön ja varastointiin, ne vahingossa tuottavat valtavia ylijäämäenergioita, joille ei suljetun talouden sisällä löydy hyödyllistä käyttöä. Tai vielä pahemmin: jos hyödyllinen käyttö löytyy, se tuottaa yhä lisää tuhattavaa ylijäämää. Kirjaimellinen ylellisyys – luksustuotteet, juhlat, orgiat ja bakkanaalit, armeijat, hienostot, aristokratiat, julkkikset ja muu työtä tekemätön joutoväki – on yksi perinteinen yhteiskunnallisen ylijäämän tuhlaamisen tapa. Ne ovat rajallisen talouden vuotoa yleisen tai maailmankaikkeuden laajuisen talouden (*l'économie à la mesure de l'univers*) puolelle.

Tässä mallissa esimerkiksi II maailmansota voidaan nähdä traagisena energian tuhlauksena, joka hävittää kertyneen ylijäämään paitsi holtittomasti ja sokeasti, myös tarpeettoman nekrofiilisesti. Kuten Bataille-elämäkerturi Michel Surya toteaa, nähdessään sodan polttamia ja mädättämiä uhreja kaiken aikaa kuolemasta ja uhraamisesta vouhkannut Bataille ryhtyi pohtimaan uudelleen, onko kaikki silmitön kuolema ja kauhu sittenkään pelkästään heterogeenisen energian välttämätöntä purkua, vai voisiko sama energiasyöksy saada vähemmän murhaavia muotoja. Samalla massamurhaamisen välttäminen tarkoitti Bataillelle keskittymistä kysymykseen ihmisestä, koska hänelle Auschwitz ja Hiroshima olivat nimenomaan merkkejä ihmisen toiminnasta, hänen kyvyistään. Maailmansota on esimerkki yleisestä taloudesta ihmisen käsissä, kun kaikki hyödyllinen ja järjellinen lopullisesti valuu tai syöksyy tyhjiin. Vastaavasti sodan jälkeisen Marshall-avun Bataille näki lupaavana uuden aikakauden ilmiönä. Marshall-apu oli hänen mukaansa pyyteetöntä ja hyödytöntä ja sellaisena esimerkki vähemmän traagisesta ylijäämän hävittämisestä. Marshall-apu oli vaihtoehto uuteen sotaan johtavalle energiaylijäämän kertymiselle.

Kuten Stoekl mielenkiintoisella tavalla osoittaa, Bataillen ajatuskulkuja tuki hänen ystäviensä – erityisesti fyysikko Georges Ambrosinon – avulla saamansa käsitys ydinenergiasta. Ambrosino esitti ällistyttävän teesin, jonka mukaan tuotettu energia on aina suurempi kuin tuottamiseen kulutettu energia (39). Heti sodan jälkeen Bataille uskoi, että ydinenergian myötä maailma on uhkaavalla tavalla hukkuva hyödyllisen energian tulvaan (*electricity too cheap to meter*) ja tärkeimmäksi ongelmaksi muodostuu, miten vastaava heterogeeninen ylijäämä saadaan tuhlattua ilman kolmatta maailmansotaa tai muita annihilaatioita. Globaalia Marshall-apua, ehkä? Ilmeistä on, että tämän ongelman kanssa painiskellut

”Bataille saattaisi jopa väittää, että mitä kovemmin koetetaan pysyä elossa, sitä pahemmin tuotetaan heterogeenistä ylijäämää, joka nielee kaiken.”

Bataille ei olisi helpolla saanut kiinni ajatuksesta, jonka mukaan suurin uhka länsimaiselle sivilisaatiolle onkin energiapula, erityisesti fossiilisten polttoaineiden lähestyvä loppu. Miten Stoekl kuvittelee saavansa Bataillen teorian ja öljyhuipun yhteen?

Järkevän ja autenttisen eloonjäännin tuolla puolen

Ehkä merkittävin filosofinen koulukunta ympäristöliikkeen ja vihreän politiikan taustalla löytyy akselilta, jota Stoekl kutsuu nimellä *austerity-authenticity-sustainability*, ”nuukuus–autenttisuus–kestävyys-akseli” (AAS). Tämän maailmankatsomuksen mukaan luonnonvarojen rajallisuus asettaa kehykset paitsi mahdolliselle myös oikealle ihmiselämälle. Usein nämä fyysis-biologiset rajat nähdään samalla henkisinä mahdollisuuksina, ellei jopa heideggerilaisittain olemisen äänenä, joka murtaa teknologisen asettavan ja kukkoilevan halun yhä enempään ja tarkempaan hallintaan. Koulukunnasta löytyy ääripää, joka korostaa instrumentaalista järkeä rajojen tunnistamisessa (esimerkiksi Linkolan monet tekstit kuuluvat tähän ryhmään), yhtä hyvin kuin henkisen autenttisuuden ensisijaisuutta ajava linja, joka näkee autenttisuudesta elämästä seuraavan ekologisen kestävyuden autenttisuuden miellyttävänä sivutuotteena. Ääripäiden välillä tasapainottelee kestävä kehitys, joka ottaa argumentteja niin luonnontieteestä kuin arvokeskusteluistakin, aina tarpeen mukaan.

AAS-akseli on ehkä todellakin yhteensovittavissa Heideggerin teknologia-kritiikin kanssa. Ainakin se nojaa vahvasti ajatukseen fossiilisten polttoaineiden rajallisuudesta ja vaihtoehtoisten energiamuotojen vaarallisuudesta tai vahingollisuudesta. Kaikissa muodoissaan se kuitenkin sisältää vapaaehtoisen kohtuullisuuden aja-

tuksen, joko positiivisena houkuttimena tai happamana pakkona. Näin tiukkuus, nuukuus ja autenttisuus ovat välineitä, joiden taustalla vaikuttaa eloonjäantiin ja pysyvyyteen pyrkivä järki. Tällainen järkevyys, joka vieläpä koettaa naamioitua autenttisuuteen tai arvokuuteen, on täydellinen esimerkki Bataillen vihaamasta porvarillisuudesta, jossa irvistelevät apinat koettavat pikkusieluisuuksilla naamioida itsekkyytensä jaloiksi totuuksiksi. Eloonjäanti on paitsi itsekäs myös järkevä tavoite ja siksi rajallisen talouden asia, kaiken pyhyiden ja merkityksen tavoittamattomissa. Haaste siis kuuluu: mitä muuta fossiilisten polttoaineiden lopusta voidaan filosofisesti ajatella, jos AAS ei käy?

Vähintäänkin on siirryttävä alueelle, jota Stoekl kuvaa nimellä *postsustainability*. Kaikki kestävä kehityksen laskelmointi on Bataillen yhteydessä jätettävä. Ensimmäinen askel on homogeenisen abstraktin energian erottaminen heterogeenisestä konkreettisesta energiasta. Stoekl näkee Heideggerin ansioksi, että hän osoittaa, kuinka sekä energiavarantojen käyttö että suojele ja säästäminen on ajateltu samalta pohjalta, kykynä tehdä työtä (134). Niinpä Bataille ja Heidegger olisivat samaa mieltä, että AAS-akselin luonnonsuojele ei filosofiselta perustaltaan eroa laskelmoivasta luonnonkäytöstä, koska molemmat näkevät luonnon rationaalisesti arvioitavissa olevina resursseina. Molemmat olisivat samaa mieltä myös siitä, että tähän resurssinäkemykseen kuuluu ihmisen itsensäkin pitäminen välineenä, resurssina, mikä AAS-akselilla saattaa hyvinkin liittyä myös ihmiskeskeisen maailmankatsomuksen hylkäämiseen. AAS-ajatuksen mukaan antroposentrismi on hylättävä, jotta (ihmis)elämä säilyisi. Jos heideggerilainen ympäristöhuoli on luettavissa ihmiskeskeisyyden kritiikkinä, on samalla muistettava, että Heideggerille ihmisen syrjäyttäminen ei tarkoita ihmisen asettamista esimerkiksi eloonjäännin turvaamisen välineeksi. Bataille

sanoisi saman ankarammin. Ihmisolemisen ja -työn näkeminen (ei-inhimillisen) eloonjäännin auttajana tai turvaajana AAS-mallin mukaisesti on vielä varmemmin porvarillis-anaalinen tapa peittää luonto heterogeenisenä energiana. Bataille saattaisi mennä jopa niin pitkälle, että väittäisi, että mitä kovemmin koetetaan varmasti pysyä tai pitää elossa, sitä pahemmin tuotetaan heterogeenistä ylijäämää, joka nielee kaiken. Itse eloonjäänti tuottaa eloonjäämättömyyden. Tästä syystä Bataille pitää ihmisen ja eläimen samastamista modernia maailmankuvaa kehittyneempänä muotona, ei suinkaan primitiivisminä (173). Esimerkkeinä ovat Lascaux'n luolamaalauksen tekijät. Bataille kuvasi heitä Stoeklin mukaan postmodernisteina, jotka ovat ylittäneet vaurauden ja eloonjäännin tavoittelun: he samastuvat pyhiin eläimiin uhraamassa itse itsensä rituaalissa, joka on yhtä aikaa pyhä ja materiaallinen.

Erotisoitu pyöräily

Stoekl katsoo, että Bataille pääsee Heideggeria pidemmälle tunnistessaan rituaalisen tuotannon ja toiminnan heterogeenisen energiatalouden. Kun hopeaseppä tekee uhrimaljan, kiintoisaa ei ole pelkästään hopean käyttö, säästäminen tai kierrättäminen, vaan uhraamisen heterogeeninen energia, jota ei voida saada takaisin kiertoon. Heterogeeninen energia ei ole hyödyllistä, käyttökelpoista eikä ”hyvää”. Bataillen mukaan heterogeenisen energian tunnusmerkki on nimenomaan, että se karkaa ja petteä, samaan tapaan kuin lahjan energia ei ole lahjan antajan hallittavissa. Tässä oli myös Marshall-avun kauneus. Vaikka avun antajilla saattoi olla piiloisia suunnitelmia (kuten esimerkiksi Länsi-Euroopan pitäminen Neuvostoliiton vaikutuksen ulottumattomissa), lahja ei ole antajansa orja. Kun ihminen nähdään osana heterogeenisten energioiden pyörteilyä, hän ei ole yksittäinen kappale säilyttämässä tai tuhoamassa, vaan osa aurinkolähtöisten energioiden syöksyä tyhjiyteen. Eloonjääminen ja -jäämättömyys ovat aina tahattomia sivutuotteita. Näillä kohdin Stoekl hakee avukseen Agnès Vardan elokuvan *Les glaneurs et la glaneuse* (2000). Elokuva käsittelee monenlaista nykyaikaista keräilyä, alkaen vanhasta mannermaaisesta tavasta, jonka mukaan sadonkorjuun jälkeen köyhillä on oikeus käydä keräämässä pelloilta sinne jääneet, varisseet ja hylätyt perunat, tähkät, rypäleet, siemenet ja niin edelleen. Varda kuvaa myös dyykkaamista ja pakkomielteistä kirpputorien tai kaatopaikkojen kiertelyä. Stoeklin mukaan Vardan kuvaamassa ”gliinaamisessa” olennaista on jätteen muuntaminen. Jäte sellaisenaan on jo merkitty ulos laskelmoidusta kierrosta. Sen arpikudos kertoo, että sillä ei ole hyödyllistä tulevaisuutta. Gliinaamalla jäte otetaan takaisin heterogeenisenä aineksena, joka sisältää aina jonkinlaisen merkityksellisen latauksen, lahjan anteliaisuuden, jopa pyhyiden. Näin hyödyttömäksi tuomittu tuhlataan oikein, toisin kuin merkityksetön ja tyhjä jäte. Kierrätys alhaalta ylöspäin, ikään kuin kulutusyhteiskunnan vastakarvaan, lataa gliinauksen heterogeenisellä sähköllä.

Vetävimmillään ja omituisimmillaan Stoekl on luonostellessaan omaa käsitystään *postsustainability*-elämäntavasta kaupungissa. Kulutusyhteiskuntaan sisältyy paha kahtiajako (*bad duality*). Yhtäällä on näennäisen järkevä ja hyödyllinen tuotanto (esimerkiksi yksityisautot, jotka takaavat vapauden ja yksilöllisyyden), toisaalla järjetön ja hyödytön jättekasa (muovimeri, hiilidioksidipäästöt, liikalihavuus). Tätä vastoin on Stoeklin mukaan pyrittävä hyvään kahtiajakoon, jonka muodostavat yhtäällä loisteliaan pyhä tuhlauksen, menetys ja uhraaminen ja toisaalla eloonjäänti sivutuotteena. Siirtymä vaatii hänen mukaansa nimenomaan Bataillen lisäyksen Heideggerin huomioon järkevästä säästäväisyyden ja kasvuhakuisuuden yhteydestä. Erilaiset energian muodot eivät ole yhteismittaisia, vaan esimerkiksi kuolevaisen ja haavoittuvan ihmisruumiin tavat käyttää energiaa ovat erityisen soveliaita heterogeeniselle tuhlaukselle. Näin siksi, että ihmisruumiin intiimi toiminta on helposti merkityksellistettävissä, pyhitettävissä, erotisoitavissa (tai paremminkin päinvastoin: ihmisruumiin energiaa on vaikea käyttää puhtaan hyödyllisesti ja epäeroittisesti). Stoeklin vastaus onkin erotisoitu kierrättäminen ja polkupyöräily – molemmat sisältäen bataillelaisen pohjamaterialismin pyörteen (*cycleswerve*). Kuten Stoekl korostaa, yhdysvaltalaisessa kaupunkimaasturien maisemassa pyöräily on selvästi järjetöntä ja naurettavaa, kaiken mukavuuden ja tehokkuuden tuolla puolen. Samalla pyöräilijä tuntee tuhlauksensa ja energiahukan välittömästi, lihaksissaan, hikenä, janona. Eikä Stoekl malta olla huomauttamatta, miten *Silmän tarinassa* Bataille tarkkaillee ihmisen takapuolen ja pyörän satulan hinkkaantumista toisiaan vastaan tavalla, joka yhdistää hyödyllisen liikkeen (pyörä kulkee) ja hyödyttömän kiihkon (sukupuolimet yhteydessä satulaan). Tässä erotisoidussa pyörteessä tavoitetaan Stoeklin mukaan itsetarkoituksellinen tuhlauksen, jonka seurauksena voi olla fossiilisten polttoaineista ja muista moderneista välttämättömyyksistä vapaa liike.

Kysymykseksi jää, voiko edes tällainen itsetiedoton eloonjäännin haku näennäisen välinpitämättömän tuhlauksen sivutuotteena todella olla laskelmoivan järjen ulkopuolella. Eikö Bataille hylkäisi jopa Pascalin vaa’an tavaisen järkeilyn, jonka mukaan kannattaa ottaa riski, että tuhlaillevalla laskemattomuudella voi olla seurauksena vapaus ja eloonjäänti, kun kerran laskelmoivuudella ei voida saada kuin vapaudeton eloonjäämättömyys? Stoekl ei suoraan kohtaa Bataillen ankaruutta, mutta myöntää oman avauksensa alustavuuden muistuttamalla Nietzschen ja Bataillen mieltyneen tulevaisuuden tuntemattomuuteen. Kirjoittaja, joka merkityksellistä maailmasuhdetta etsiessään keskittyy polkupyöräilyyn, ansaitsee kunnioitusta rohkeudesta tarttua yksityiskohtiin. Eikä Stoeklin kynä vierasta laajojakaan kaaria: ”Ihminen on halvan energian äärimmäisin luomus. Ihmisen kuolemaa – seuraten kumppaniaan, Jumalan kuolemaa – ei voida erottaa fossiilisten polttoaineiden rajallisuudesta.” (199)